Сиділи ми в купе, як у бочці селедці. Хто на лавках, хто на клунках, а хто на підлозі.

Діти, як горобці на плоті, примістилися в сітках. Баламкають ногами.

"Не баламкай, а то ще кого в голову вдариш!"

Вікна зачинені щільно. Нема чим дихнути.

Втікачі про вигоду не дбають. Раді, що до поїзду дісталися, бо ворог ступав їм по п'ятах. Ворог, якого ні вони, ні батьки їх не бачили на очі.

Кажуть, що він палить, грабує, мордує, а свідомих і діяльних у Сибір вивозить.

Страшна річ ворог! Хоч, властиво, кожний з нас розуміє, що ворогом нашим весь світ. Та ворог ворогові не рівний.

Є ворог притаєний, є — явний. Притаєний, як гадюка в корчах шипить, явний кидається на тебе, як розлючений звір.

Перед ним ми і втікали.

Куди? Через Карпати, на Мадярщину.

— Кажуть, що мадяри, хто паперів не має, в Шатмар-Неметі на різниці стріляють.

— Я чув, що гонведи і до різниці не доводять, по дорозі кольбами голови торощать.

— Так пощо ж ми тікали? Краще було гинути дома.

— Краще там, де нас нема, — говорить старий дідусь, і в купе стає на хвилину тихо.

В куті хлипає жінка, що дитину загубила. Товпа пірва-ла її, випустила дитину з рук, і дитина пішла під ноги.

— Не плачте, може, хто підняв. Є ще добрі люди на світі. Дитина не пропаде. Мати Божа тримає дітей у своїй опіці...

Та вона ніби не чує тієї потіхи. Поїзд гуде.

— Я свою коровицю вигнала на поле... Не возьму ж тебе з собою, бо колія навіть людей помістити не може. Тільки народу! Іди й роби собі що хоч!.. Як вона сумно ревіла!

— Що там корова. Я виділа, як діти стару матір лишили, бо стара і на ноги хорує. Тая вам плакала, що люди вуха затикали.

В купе знов тихне. Колеса торохтять. Віз на скруті хилиться набік.

— Тільки людей напхалося, що ті вози ще десь скотяться у пропасть.

— А хіба ж ми не їдемо в пропасть?

Попри вікна біжать телеграфічні стовпи і підстрибують коструба́ті верби, — такі, як у нас.

Двоє голов нахиляється до себе. Шепчуть, щоби другі не чули:

— В нашім селі що верба, то хтось висить. Кажуть — 33 зраду: ніби то люди москалям знаки подавали. Хто сіно горнув і вила в копицю встромив, хто білу корову на пасовисько вигнав, хто за тс, що дітиска

огонь під лісом клали. А люди навіть не знають, що воно тая зрада. Мордують наших. —■— Цитьте!..

Напроти мене сидить якась паня. Ще молода і видно, що гарна. Дрібні, білі руки, волосся зачесане старанно. Але одяг не підходить до неї. Якась подрана блузка і домашня спідниця. Як стояла, так і скочила до возу.

Тепер соромиться такого вбрання, — не привикла.

Тонкими пальцями складки на спідниці вигладжує, а як глянути на неї, то очі спускає під лаву.

Врешті, не видержує погляду і говорить, як би сім днів не їла:

— Дома, в шафі, я сім шлафроків лишила.

Дев'ятий рік, а ми ще не вернули додому. Наш поїзд у невідоме гонить.

А в купе все ще сидить молода, гарна паня у брудній блузці і в домашній спідниці.

Виплеканими руками поправляє на ній складки і, як дивитися на неї, то, засоромлена, пояснює тобі, що в хаті сім шлафроків лишила.

Сім шлафроків!